

УДК 323.1

Роль національних меншин в євроінтеграційному процесі України

Г. І. ЛУЦИШИН

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна, E-mail: l_halyna@ukr.net

Авторське резюме

У статті розглянуто роль національних меншин в євроінтеграційному процесі України. Сучасні інтеграційні процеси на території Європи сприяють зростанню ролі національних меншин. Оскільки Україна вибирає курс на інтеграцію в європейський простір, це зумовлює необхідність розвитку державної політики відповідно до європейських стандартів, що сприяє рівності політичних, економічних та соціальних прав усіх етнічних груп держави. Обґрунтовано, що наявність національних меншин часто виступає стимулюючим фактором для розвитку міждержавних відносин, у більшості випадків інтерес до життя національних меншин сприяє досягненню взаєморозуміння та налагодженню дружніх міждержавних відносин.

Доведено, що національні меншини, історичною батьківщиною яких є країни Європи, відіграють важливу роль у розвитку європейських інтеграційних процесів в Україні, вони мають значний вплив на розвиток зовнішньополітичної діяльності держави, часто виступають одним із ключових чинників при веденні міждержавної співпраці. На активність національних меншин на зовнішньополітичному рівні впливають такі фактори як територіальна наближеність національної меншини до своєї етнічної батьківщини, історичні зв'язки, активна прикордонна співпраця, створення міжнаціональних інституцій, зокрема міжпарламентських груп та міжурядових комісій, активний інформаційний обмін. За останні роки в Україні національні товариства помітно активізували свою діяльність на міжнародному рівні, зокрема зросла їх участь у роботі міжнародних організацій, спільних міжпарламентських комісіях.

Ключові слова: національні меншини, європейська інтеграція, політична нація, мобілізація національних меншин, етнополітичні конфлікти, політична еліта, етнічні регіони, етнополітика, мультикультуралізм.

Role of national minorities in the european integration process of Ukraine

H. I. LUTSYSHYN

National university «Lviv polytechnics», Lviv, Ukraine, E-mail: l_halyna@ukr.net

Abstract

The article deals with the role of national minorities in the European integration process of Ukraine. The failure to resolve the issues of national minorities challenges the European integration and causes interethnic relationships to exacerbate. It has been substantiated that the presence of national minorities is often seen as a stimulus for the development of inter-governmental relationships, and in most cases the interest in the life of national minorities fosters mutual understanding and friendly relationships between countries.

© Г. І. Луцишин, 2014

It has been demonstrated that national minorities whose historical motherland lies in European countries play an important role in the development of European integration processes in Ukraine, have a significant influence on the development of the country's foreign policy activities, often become a key factor in international cooperation. The activeness of national minorities in foreign policy matters is affected by factors such as the national minority's territorial proximity to its ethnic motherland, historical ties, active borderline cooperation, creation of interethnic institutions, in particular, inter-parliamentary groups and inter-governmental commissions, active information exchange. National associations have become noticeably more active internationally over the past years in Ukraine. For example, they have increased their role in the activities of international organizations, joint inter-parliamentary commissions.

Key words: national minorities, european integration, political nation, mobilization of national minorities, ethnopolitical conflicts, political elite, ethnic regions, ethnic policy, multiculturalism.

Постановка проблеми. Етнічне відродження, активні інтеграційні процеси на території Європи сприяють зростанню ролі національних меншин. Вхідження України у світове співтовариство неможливе без вирішення етнополітичних питань відповідно до стандартів демократичної держави. Однією з умов щодо членства в ЄС є прийняття законодавства, яке відповідає міжнародним критеріям у сфері захисту прав національних меншин, також визначено зобов'язання стосовно запровадження механізмів захисту національних меншин у країнах-кандидатах на вступ до ЄС. Актуальність досліджуваного питання полягає в тому, що на сучасному етапі, попри глобалізаційні процеси, поширення масової культури та зростання міждержавної залежності, можна спостерігати підвищення ролі етно-національного чинника у зовнішньополітичних процесах, а в окремих ситуаціях вони виступають одним із важливих факторів при веденні міждержавної співпраці та формуванні євроінтеграційних процесів.

Питання європейської інтеграції актуалізує проблему представництва національних меншин, їх участі у суспільно-політичному житті держави, вимагає розробки та імплементації законодавства, що сприяє громадському діалогу. Сьогодні в країнах ЄС представлено близько 190 етнічних меншин і особливо актуальними та дискусійними є питання мобілізації національних меншин на рівні країн-членів, як це вплине на архітектуру нової Європи. Звичайно, забезпечення реалізації прав меншин у кожній країні залежить від особливостей правової системи, форми правління, державного та адміністративного устрою. Досліджувана проблема є актуальною для України, яка обрала євроінтеграційний курс розвитку, а також на сучасному етапі спостерігається підвищення ролі національних меншин як у внутрідержавних та і міжнародних процесах. Важливим є те, що вирішення проблем національних меншин сприяє врегулюванню конфліктів, особливо в «розколотих» суспільствах, розділених за етнічною, мовною, релігійною ознаками.

Аналіз досліджень і публікацій. Незважаючи на актуальність теми, проблема ролі національних меншин у євроінтеграційному процесі є малодослідженою в Україні. Сьогодні питан-

ня національних меншин найчастіше науковці розглядають із точки зору прав людини; в контексті дотримання конституційних прав національних меншин; а також з точки зору впливу національних меншин на збереження політичної стабільності в державі. Також у політологічній літературі вичерпно висвітлені питання ролі й місця національних меншин у національній структурі країни, взаємовідносин держави та національних меншин, питання формування, чисельності та громадської діяльності національних меншин, вказується на функції та роль національних меншин у розбудові демократичної держави. Однак дослідники практично обминають питання участі національних меншин у політичному житті держави, політичної мобілізації національних меншин, представництво національних меншин в органах влади різних рівнів, ролі національних меншин у зовнішньополітичних процесах. Серед сучасних українських дослідників, які зробили особливий внесок у вивчення питання діяльності національних меншин, можна виділити І.Варзара, О.Картунова, О.Майбороди, Ю.Римаренка, О.Мироненка, В.Євтуха, С.Здіорука, С.Макарчука, А.Леонову, І.Онищенко, П.Надолішнього, Ю.Тищенко, Л.Шкляра та ін. Також актуальними є і праці зарубіжних науковців – Б.Андерсона, П.Бурдье, Р.Брюбейкера, К.Дойча, В.Кимлічки, А.Лейпхарта, Е.Сміта. Хоча в Україні вже існують певні напрацювання щодо вивчення проблеми національних меншин, однак їх недостатньо, враховуючи динаміку етнонаціонального розвитку та його важливість для процесів державотворення. Тому вивчення даної проблеми вимагає постійної уваги та нових теоретичних розробок.

Мета дослідження – визначити та проаналізувати особливості впливу національних меншин на процес євроінтеграції України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Європейська інтеграція України потребує не лише досягнення належного рівня розвитку в економіці та політиці, але й має безпосереднє відношення до питання національних меншин. Зовнішньополітичні фактори, зокрема політика окремих держав та політичних лідерів, з якою ідентифікується та чи інша національна меншина,

мають особливий вплив на діяльність національних меншин. Для держав, які перебувають у процесі творення і включають у себе різні національні меншини, дуже важливо, щоб представники національних меншин активно включались у розбудову цих держав, щоб відбувалось ототожнення з країною проживання. Саме демократичне суспільство дає можливість національним меншинам повноцінно розвиватись і брати участь у всіх значимих процесах держави. Із зародженням демократичного устрою та становленням громадянського суспільства участь національних меншин у суспільно-політичних процесах помітно активізується. Світовий досвід показує, що права національних меншин у різних країнах можуть бути забезпечені шляхом прийняття внутрішніх конституційних законів (Іспанія), або в спеціальних формах автономії (Італія), або в такій державно-правовій формі, як федерація чи конфедерація (Бельгія, Швейцарія). Проте спільним для правового врегулювання будь-яких форм відносин є максимальний розвиток демократії та громадянського суспільства. На поведінку національних меншин у тій чи іншій державі впливає багато факторів, зокрема, це і політичний устрій та економічний розвиток.

Питання національних меншин слід розглядати у найширшому контексті – як внутрішньому, так і міжнародному. Демографічний та політичний рівень впливу національних меншин є різним, оскільки одні з них утворюють маленькі локальні групи, інші – відіграють суттєву роль у суспільно-політичному житті окремих держав. Найчастіше суперечності у цій сфері стосуються таких понять, як визначення, типології, стан національної свідомості, відносини між державою та національними меншинами. Це свідчить про те, що не можна говорити про єдину проблему національних меншин, оскільки кожна з них має свою історію, властиві тільки їй проблеми та аспірації. Практика показує, що в основу визначення поняття «національна меншина» покладо комплексний підхід, який включає такі критерії, як кількісний критерій та термін проживання на території держави, критерій недоминування, наявність громадянства, наявність стійких етнічних, релігійних та мовних характеристик, почуття солідарності. Загалом, національні меншини – це групи населення, осілі в даній державі, які перебувають у кількісній та фактичній меншості щодо титульної нації або становлять менше 50% від усього населення, культивують свою національну окремішність, відрізняються від більшості громадян своїм етнічним походженням, мовними, культурними або релігійними рисами. Також національні меншини, окрім своїх зовнішніх відмінностей, усвідомлюють свою етнічну окремішність, а приналежність до національної меншини стає

для них пріоритетом серед інших форм соціальної ідентифікації.

З метою забезпечення прав національних меншин та узгодження національного законодавства із загальноєвропейським Україна ратифікувала у 1997 році Рамкову конвенцію «Про захист національних меншин» (1995 р.) [3, с. 49]. Її головний зміст – забезпечити ефективний захист національних меншин. Щодо забезпечення ефективної участі національних меншин у статті 15 цієї Конвенції зазначається, що «сторони створюють необхідні умови для ефективної участі осіб, які належать до національних меншин, у культурному, соціальному та економічному житті та у державних справах, зокрема тих, які їх стосуються». Як наголошує Ю.Тищенко, Рамкова конвенція про захист національних меншин передбачає систему моніторингу, яка дозволяє оцінити рівень реалізації положень конвенції в країнах-учасниках. Важливою у цьому контексті є діяльність Комітету експертів з питань захисту національних меншин, який створений у 2005 році Комітетом міністрів Ради Європи [6]. У 2003 році Україна ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин [1]. Ратифікація цього документа внесла певні конфліктні настрої в українське суспільство і показала, що застосування єдиних критеріїв і юридичних норм для різних суспільств часто сприяє виникненню багатьох ускладнень, оскільки проблема національних меншин завжди конкретна, навіть коли йдеться про різні групи в межах однієї країни. Це підтвердило і прийняття Закону України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р. [2], який посилив регіональне та етномовне протистояння, загострив регіональний поділ запровадженням категорії «регіональні мови», коли «мова меншини» не корелюється з етнічною приналежністю, а з регіональною. Даний закон розглядає мову не як одну із найважливіших етнонаціональних ознак, а як територіальну ознаку, що закладає певні протиріччя. Формуючи мовну політику в державі, необхідно виходити з того, що проблема захисту мов національних меншин не повинна бути загрозю для національної ідентичності і національної консолідації України. Ця умова має бути першочерговою в суспільстві, яке спрямоване на національну консолідацію, а не на розкол нації.

Одним із важливих факторів, який має особливий вплив на діяльність національних меншин і великою мірою впливає на їх розвиток, є зміцнення співпраці із державами, що є рідними для національних меншин. Національні меншини, історичною батьківщиною яких є країни Європи, відіграють важливу роль у розвитку європейських інтеграційних процесів в Україні. Події свідчать, що національні меншини мають доволі значний вплив

на розвиток зовнішньополітичної діяльності в тій чи іншій державі, а в деяких країнах це питання виступає одним із ключових при веденні міждержавної співпраці. Часто увага до питання національних меншин супроводжується політичними спекуляціями та засобом тиску однієї держави на іншу. Однак, як свідчить досвід, у більшості випадків закономірний інтерес до життя національних меншин сприяє досягненню взаєморозуміння та налагодженню дружніх міждержавних відносин.

За час незалежності національні товариства в Україні помітно активізували свою діяльність на міжнародному рівні, зокрема, зростає їх участь у роботі міжнародних організацій, спільних міждержавних комісій. На рівень активності національних меншин на зовнішньополітичному рівні впливають різні фактори, зокрема, це територіальна наближеність національної меншини до своєї етнічної батьківщини, історичні зв'язки, активна прикордонна співпраця, створення міжнародних інституцій. Роль етнічної батьківщини полягає в організації політичної взаємодії, зокрема, етнічна батьківщина формує уявлення про представників національних меншин в інших країнах як про представників однієї нації. Це чітко можна прослідкувати на позиції таких держав, як Росія, Ізраїль, Угорщина, Румунія. Також часто етнічна батьківщина може надавати моральну та матеріальну підтримку національним меншинам, виступати із офіційними формами протесту до міжнародних організацій.

Аналізуючи взаємовплив національної меншини, її країни проживання (в якій виділена титульна нація і окреслені групи національних меншин) та етнічної батьківщини, можна побачити, що етнічна батьківщина часто вдається до конкретних політичних дій під гаслом захисту інтересів меншини. Така політика набуває різних форм, починаючи від надання «батьківщиною» привілеїв щодо імміграції та здобуття громадянства для представників меншини, нібито з метою «повернення їх додому», від різного роду впливу на політику інших держав з метою надання сприяння представникам меншини аж до прямих зазіхань на території інших держав під гаслом етнонаціональної спільності.

Особливу роль у налагодженні міжнаціональних відносин на міжнародному рівні відіграє також активність ведення прикордонної співпраці. Ряд європейських держав уже на початку налагодження прикордонної співпраці розглядають це як одну з можливостей вирішення проблем захисту прав національних меншин у межах держав. Прикордонне співробітництво сприяє захисту і єдності національних меншин, допомагає налагодженню тісніших контактів з етнічною батьківщиною та активному інформаційному обміну, сприяє подоланню бар'єрів та стереотипів, які скла-

лись історично. Однак слід враховувати і той факт, що національні меншини не є цілісними групами, зокрема, в одних випадках меншини активно беруть участь у роботі органів влади, а в інших – сповідують філософію крайнього сепаратизму, активно шукають підтримки за кордоном – етнічної батьківщини чи міжнародних організацій.

Характеризуючи діяльність національних товариств України за останні роки, можемо стверджувати, що, окрім забезпечення національних та духовних потреб, рівень політичної активності національних меншин як в середині держави, так і на міжнародному рівні значно зріс, і є характерним для найчисельніших та суспільно активних – росіян, євреїв, поляків, угорців, румунів. Однак чи не найбільш активними на міжнародному рівні виявились організації єврейських, російських, румунських, угорських національних меншин, які неодноразово представляли Україну на міжнародному рівні (участь у міжнародних конференціях, з'їздах, симпозиумах тощо). Також в Україні почали створюватись окремі організації національних меншин, одним з важливих завдань яких є участь у міжнародних процесах. Серед таких організацій можна назвати Єврейську конфедерацію України, Всеукраїнський єврейський конгрес, Товариство російської культури «Русь», які створювались саме з метою об'єднання громад національних меншин та представлення їх інтересів як в Україні, так і за кордоном, створення представницьких органів національних меншин України у світі.

Значну увагу діяльності національних меншин приділяють міжпарламентські групи, зокрема, особливо активною є міжпарламентська група «Україна - Німеччина», «Україна-Угорщина». Особливий вплив мають і міжнародні партійні коаліції національних меншин, які фінансує Європейський парламент. Як зазначає датський етнополітолог Тоув Маллой, прикладом таких коаліцій нацменшин є Європейський вільний альянс (European Free Alliance), Федеральний союз європейських національностей (Federal Union of European Nationalities). Ці асоціації представляють інтереси національних меншин, захищають їх мову, культуру та історію, сприяють мирному співіснуванню більшості меншини в межах держави чи регіону [7].

У світовій практиці відомо кілька правових моделей розв'язання питання національних меншин у багатоетнічних суспільствах. Зокрема, це:

- Модель захисту прав національних меншин через національно-державний устрій. Кожна етнічна група процес свого самовизначення доводить до рівня державного утворення (федерація, конфедерація) і таким чином у правовому просторі держави етнічна група постає

не як етнічна, національна меншина, а як певний державний етнос.

• У другій моделі намагаються поєднати забезпечення прав національних меншин як на рівні індивідуальних, так і колективних суб'єктів. У законодавствах низки країн колективні права національних меншин піднесено до юридичного забезпечення гарантій у політичній сфері. Для них законодавством гарантовані квоти в парламенті, представництво в місцевих органах влади, участь у виборах.

• У третій моделі держава забезпечує всім громадянам рівні права і жодних додаткових прав національним меншинам не надає. Прикладом реалізації такої моделі є Франція, Греція, Японія

Висновки. Підсумовуючи, варто зауважити, що сучасна європейська поліетнічна держава не може ігнорувати міжнародні норми дотримання прав національних меншин, які сформульовані в документах таких міжнародних організацій як Рада Європи, Європейський Союз, ОБСЄ тощо. Міжнаціональні відносини відіграють одну з важливих ролей у зовнішньополітичній діяльності держави та формуванні євроінтеграційних процесів. Проблема представництва національних меншин у багатьох європейських державах вирішується кількома методами: завдяки спеціальним нормам у виборчому законодавстві; внаслідок демократичних традицій, що склалися, високого рівня політичної культури народів; створення різних консультативних органів, залучення

представників меншин до виконавчих органів. Європейська практика свідчить, що для досягнення міжетнічної злагоди в демократичному суспільстві необхідним є дотримання основних прав і свобод людини та забезпечення колективних прав національних меншин і основне – це відмова від будь-яких форм дискримінації. Для недопущення виникнення нових міжетнічних конфліктів на території Європи необхідна передусім інтеграція національних меншин в поліетнічну державу, а також в полікультурну Європу.

Важливим також при європейській інтеграції національних меншин є і фактор поетапності їх входження у внутрішньодержавні процеси та надання представникам національних меншин прав, необхідних для забезпечення їх самобутності. Необхідним є вироблення надійного соціально-політичного механізму регулювання відносин між більшістю та меншістю, який забезпечує всім рівні можливості. За останні десятиріччя в Україні внутрішня етнічно-групова структура суттєво змінилася і продовжує змінюватися. Разом з тим, сучасні інтеграційні процеси на території Європи активно сприяють зростанню ролі національних меншин, зокрема, із розширенням прикордонної та міжрегіональної співпраці. Невирішення проблем національних меншин призводить до гальмування європейської інтеграції країн Центральної та Східної Європи, а також стимулює до загострення міжнаціональних відносин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» № 80215 від 15.05.2003 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 30. – 259 с.
2. Закон України «Про засади державної мовної політики» № 502917 від 09.06.2013 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 23. – Ст. 218.
3. Збірка договорів Ради Європи [Текст]. – К.: Парламентське вид-во, 2000. – 655 с
4. Малой Т. Роль національних меншин у процесі розширення та консолідації Євросоюзу / Т.Малой. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page8811.html>
5. Мяловицька Н. Права національних меншин: європейський досвід [Текст] / Н. Мяловицька // Віче. — 2013. — №17. — С.25–26.
6. Тищенко Ю. А. Забезпечення ефективної участі меншин у суспільному житті: електоральні процеси. Аналітичний огляд [Текст] / Ю. А. Тищенко / Український незалежний центр політичних досліджень. – К., 2012. — 49 с.
7. Committee of Experts on Issues relating to the Protection of National Minorities // http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/6_Resources/DH-MIN_WorkingDocuments_en.asp.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2014

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn» № 80215 від 15.05.2003 roku (Law of Ukraine «On ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages» № 80 215 from 15.05.2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № 30. 259 p.
2. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky» № 502917 від 09.06.2013 roku (Law of Ukraine «On the Principles of State Language polityky» № 502 917 from 06.09.2013 year). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. № 23. P. 218.
3. Zbirka dohovoriv Rady Yevropy (Collection of Council of Europe treaties). K.: *Parlamentske vydvo*, 2000. 655 p.

4. *Maloi T.* Rol natsionalnykh menshyn u protsesi rozshyrennia ta konsolidatsii Yevrosoiuzu (The role of national minorities in the expansion and consolidation of the European Union.). Mode of access: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page8811.html>
5. *Mialovytska N.* Prava natsionalnykh menshyn: yevropeyskyi dosvid (The rights of national minorities: the European experience). *Viche*. 2013. №17. P.25–26.
6. *Tyshchenko Yu. A.* Zabezpechennia efektyvnoi uchasti menshyn u suspilnomu zhytti: elektoralni protsesy. Analychnyi ohliad (Ensuring the effective participation of minorities in public life: electoral processes. Analytical Review). *Ukrainskyi nezaleznyi tsentr politychnykh doslidzhen*. K., 2012. 49 p.
7. Committee of Experts on Issues relating to the Protection of National Minorities. Regime to access: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/6_Resources/DH-MIN_WorkingDocuments_en.asp

Луцишин Галина Іванівна – доктор політичних наук, професор
Національний університет «Львівська політехніка»
Адреса: 79000, м. Львів, вул. Степана Бандери, 12
E-mail: l_halyna@ukr.net

Lutsyshyn Halyna Ivanivna – doctor of political sciences, Full Prof.
National university «Lviv polytechnics»
Address: 12, Bandera Str., Lviv, 79000, Ukraine
E-mail: l_halyna@ukr.net